

Coreferaat Jacques Wallage bij het essay Nergensland van Femke Halsema

De grote Joodse wetgeleerde Hillel, werd uitgedaagd of hij – staande op één been - het wezen van de Thora kon uitleggen. Hij ging op één been staan en zei: *“Wat Gij haat, doe dat Uw naaste niet aan; dat is de hele Thora. De rest is uitleg, ga heen en leer.”*

Wie het prachtige essay van Femke Halsema leest zal zien dat zij zich dat imperatief heeft aangetrokken, maar vervolgens niet terugdeinst wanneer de naleving daarvan op grote paradoxen botst. Zo ontstaat een verkenning die ons confronteert met de miljoenen ontheemden en hun vaak uitzichtloze bestaan in vluchtelingenkampen. Maar het essay laat ook zien dat we ons niet hoeven neer te leggen bij die onaanvaardbare status quo. Zo toont ze zich enerzijds realistisch in de verdediging van de stapsgewijze aanpak, dan is ze een kind van Joop den Uyl, die sprak van het ‘zondige reformisme’. Maar anderzijds waagt zij zich aan een waarlijk utopische verkenning. Want zij weet, naar het woord van de dichter, dat geen macht ter wereld het droombeeld kan drillen. Ik beperk me in dit korte coreferaat noodgedwongen tot enkele aspecten van haar analyse. In de posities die Femke Halsema inneemt herken ik mij volledig. Dit dreigt dus een saai coreferaat te worden. Maar ik hoop dat te voorkomen door af en toe in mijn ogen al te gebalanceerde teksten van aanvullende scherpte te voorzien.

Te beginnen met Femke’s opmerking dat de publieke discussie over vluchtelingen, ontheemden, economische migranten en gelukszoekers lijdt onder begripsverwarring en – vervuiling. Ze sluit zich aan bij het onderscheid dat Betts en Collier maken: *“Migrants hope for honeypots, refugees need havens.”* Maar, en daar vind ik haar te mild, deze begripsverwarring is veelal het gevolg van bewuste vervuiling. Onvoltooide emancipatie van migranten vergt geheel ander beleid dan de menswaardige opvang van vluchtelingen, die in afwachting zijn van de beoordeling van hun asielaanvraag. Door fundamenteel verschillende vraagstukken op één hoop te vegen wordt het bijna onmogelijk een zuiver debat te voeren over de integratie van migranten én over een humane opvang van asielzoekers. Haperende integratie vraagt om scholing, om werk, om een respectvolle balans tussen te accepteren gezamenlijke waarden en ruimte voor eigen identiteit en cultuur. En om een volgehouden strijd tegen discriminatie. De opvang van vluchtelingen vraagt een snel en duidelijk antwoord op de asielaanvraag en – daarvoor pleit Femke terecht – een doorbreking van het dodelijk eentonige isolement gedurende dat wachten.

Mensen van goede wil moeten zich nadrukkelijker verzetten tegen deze vervuiling van het debat, het brengt een volwaardiger positie van migranten in onze samenleving niet dichterbij en isoleert vluchtelingen die wachten op een asieltoekenning onnodig van het gewone dagelijks leven in ons land.

De werkelijkheid is dat het op één hoop vegen van integratievraagstukken en de opvang van vluchtelingen onderdeel is van een bewuste strategie van rechtse populistten om macht te verzamelen door van onzekerheid en angst onder de bevolking politiek gebruik te maken. Andermans angst is hun handel.

Het is moreel verwerpelijk macht te willen verzamelen door mensen op de vlucht af te schilderen als een bedreiging. Ik deel hier nadrukkelijk de analyse van het essay. *“Vluchtelingen”*, schrijft Femke, *“worden daardoor het lijdend voorwerp in onze particuliere afwegingen en houden op medemensen in benarde omstandigheden te zijn.”* Het is inderdaad een onvoorstelbare paradox: steeds vaker

roepen politici ons op om 'onze manier van leven' te beschermen, dan willen ze dat wij ons beveiligen tegen mensen die op onze deur kloppen die juist een beroep doen op onze vrijheid en humaniteit.

Hoezeer de publieke discussie al is afgedwaald van het lot van vluchtelingen, de ontberingen die zij moesten meemaken, blijkt uit de reactie op de verkiezingsuitslag in Duitsland. Wat zei de minister-president van Beieren? Hij stelde vast dat de rechterflank van zijn partij open lag en dat daarom strenger moest worden opgetreden tegen vluchtelingen. Waar de Bondskanselier voor haarzelf grote politieke risico's nam met een beroep op fundamentele waarden, brengt de CSU-leider het vraagstuk terug tot rauw politiek opportunisme. Met zulke vrienden heeft Angela Merkel geen vijanden meer nodig. Zij en wij kunnen troost putten uit de spandoeken die in reactie op de groei van rechts extremisme deze dagen zijn opgehangen in Leipzig. *"Das Land, das die Fremden nicht beschützt, geht bald unter."* (Goethe)

De omgang met vluchtelingen in het publieke debat vraagt aandacht, niet alleen voor wie de vluchtelingen zijn en wat zij hebben doorgemaakt, maar ook voor wie wij eigenlijk zijn en wat die veel aangehaalde joods-christelijke waarden nu precies zijn. Rabbijn Hillel zou er wel raad mee weten.

Femke Halsema is zo langzamerhand een van de weinige publieke figuren in ons land die weigert mee te dobberen op de tijdgeest. Onvermijdelijk moest ze zich in het essay soms beperken tot het slechts even aanstippen van grote, ingewikkeld vraagstukken. Ze noemt bijvoorbeeld de risico's wel die aan militair ingrijpen in brandhaarden zijn verbonden, maar daar verwoordt ze nog onvoldoende het afschuwelijke dilemma waarin de westerse democratieën zijn terecht gekomen. De vluchtelingenstroom in het Midden-Oosten is mede het gevolg van militaire interventies die waren bedoeld om beschavingsnormen te verdedigen. Maar past het binnen die normen de prijs van de verdediging ervan door de meest kwetsbaren te laten betalen? Hoeveel mensenrechten mogen worden geschonden in de strijd tegen de schending van mensenrechten? Evenmin als Femke ben ik een pacifist. Ik kan mij zeker militaire interventies voorstellen die nodig zijn om groter kwaad te beteugelen. Maar dan moeten de interveniërende partijen wel bereid zijn zich vervolgens over de vluchtelingen te ontfermen. De rekening nu zo eenzijdig laten terechtkomen bij de slachtoffers van militair ingrijpen ondermijnt de legitimiteit er van.

Wij zijn door het vluchtelingenvraagstuk zelf verstrikt geraakt in onze democratische en morele ambities, het essay analyseert het zorgvuldig. Vervolgens rekent Femke af met de makkelijke uitweg: de opvang in de eigen regio. Allereerst is dat de plaats waar nu al veruit de meeste vluchtelingen worden opgevangen. Stoere uitspraken van Nederlandse politici hebben vooral de lading: "Niet bij ons" en voor sommigen geldt in extremis: "Opgeruimd staat netjes". Het is goed dat in dit essay nog eens wordt beschreven wat opvang in de regio in de praktijk vaak betekent. Ik citeer: *"In Nergensland bestaat geen gemeenschap, geen democratie of rechtsstaat, geen burgerschap en daardoor geen menselijke waardigheid."*

En vervolgens verkent het essay de mogelijkheid dat zich uit de chaos een perspectief ontwikkelt dat Femke Halsema terecht utopisch noemt. Niet in de betekenis van onrealistisch en daarmee onhaalbaar, maar als noodzakelijk medicijn tegen hulpeloosheid en cynisme. Ze geeft een richting aan, geen blauwdruk. En die richting is dat mensen hun lot in eigen hand moeten kunnen nemen. Dat uit een tentenkamp ook een stad kan groeien waar uiteindelijk geleefd kan worden, gewerkt, een

bestaan kan worden opgebouwd. Ja, waar uiteindelijk democratie zal bestaan en mensenrechten gerespecteerd worden.

Nu ben ik geen neutrale lezer van deze passage in het essay. Ik moest meteen denken aan die joodse pioniers die de pogroms in Oost-Europa waren ontvlucht en in Palestina tussen de beide wereldoorlogen uit het niets kibboetsiem begonnen op te bouwen. Er zijn vele redenen waarom ik me meteen realiseerde dat de associatie niet klopt. Het ging daar om kleine aantallen met sterke ideologische en soms ook religieuze gedrevenheid. Met onderlinge samenhang en een gemeenschappelijk doel. Geen honderdduizenden mensen met onderling grote verschillen bijeengebracht in tentenkampen zonder perspectief. Allemaal waar.

Maar de associatie klopte als het om de betekenis van de utopie gaat. Niet de utopie als heilsleer met zijn disciplinerende werking die, zoals Popper overtuigend liet zien, uiteindelijk in dictatuur en ontmenselijking eindigt. Nee, de bevrijdende toekomstvisie die hoop geeft, die energie vrijmaakt. Het woord van Theodor Herzl: *“Wenn Ihr wollt ist es kein Märchen“* heeft mensen moerassen doen dempen, malaria laten bestrijden, vanuit het niets een bestaan laten opbouwen, de woestijn in een roos doen veranderen. Ik weet het, veel van dat ideaal is later weer teloor gegaan, extremisten drongen vreedstichters in het nauw in Palestina én in Israel. Maar laat niemand zeggen dat het schetsen van een mogelijke toekomst op plekken waar vluchtelingen bijeen worden gebracht een fata morgana in de woestijn is.

Misschien is ons grootste probleem in de rijke westerse wereld wel dat wij zo krampachtig zijn gaan verdedigen wat het verleden ons heeft gebracht, dat we verlamd raken als we moeten nadenken over een mogelijke toekomst. Niet alleen voor onszelf maar voor allen waarmee we deze aarde delen.

Max Weber had gelijk: men bereikt het mogelijke niet als men zich niet altijd en overal door het onmogelijke laat inspireren.

Iets van die weg heeft Femke Halsema ons laten zien, dat siert haar en dat helpt ons.

(Uitgesproken 4 oktober 2017 in de Der Aa-kerk Groningen)